

1.1. Špenglera tagadne

Špenglera tagadne ir Špenglera atziņu aktualitāte mūsdienās – XXI gadsimta sākumā. Tāds tematiskais uzstādījums ir pamatots. Viņš rakstīja, ka Eiropā gara izsmeltība iestāsies pēc 2000. gada. Tātad – mūsdienās. Arī 2018.gadā, kad tiek papildināta šī 2016.gadā sacerētā eseja. Eiropas gara izsmeltība sākās XIX gs. sākumā un turpinās līdz mūsdienām – XX-XXI gs. mijai.

Ko nozīmē Eiropas gara izsmeltība?

Saskaņā ar Špenglera pamatkonceptiju par kultūras pārvēršanos civilizācijā tas nozīmē civilizācijas līmeņa sasniegšanu XXI gadsimtā. Špengleram civilizācija ir bez gara. Civilizācijā ir izzudis kultūras garīgums. Civilizācijā valda ateisms, materiālisms, scientisms, tehnicisms, urbanizācija. Tautas vietā ir masa. Mēs papildinātu – civilizācijā valda neoliberālisms un postmodernisms, perversijas un homoseksuālisms, virtuālā realitāte un zombēšanas tehnoloģijas.

Špenglera konstrukcijā kultūra ir garīguma dzīvs organisms, bet civilizācija ir šī dzīvā organisma mūmija. Kultūras cilvēks dzīvo garīgo dzīvi, pārtiek no garīgās dzīves; civilizācijas cilvēks sev prieku atrod ārējā dzīvē. Kultūra ir pati par sevi saprotama lieta. Kultūras vide cilvēkam ir dabiska vide, cilvēks šo vidi uztver kā dabisku fenomenu; kultūras cilvēki dzīvo neapzinīgi; civilizācijas cilvēki dzīvo apzinīgi ar savu materiālistisko pragmatiskumu un racionalitāti.

Špenglers piemēra par kultūras pāreju civilizācijā min antīkās kultūras vēlino posmu, kad ilgi agonēja apolloniskā dvēsele. Antīkās urbanizētās un intelektualizētās dzīves norietu iezīmēja visu vērtību pārvērtēšana. Mūsdienās notiek tas pats ar Rietumu kultūru, – visu vērtību pārvērtēšana un dzīves ideālu pārvērtēšana ir šodienas Rietumu kultūras pamattendence. Romas klubs 2018.gada ziņojumā paredz pilnīgi jaunas kultūras rašanos. Par to liecina Rietumu kultūras radikālā transformācija.

Špenglera ieskatā Rietumu kultūrā Russo bija pirmais dedzīgais kultūras visu formu noliedzējs un vērtību pārvērtētājs ar lozungu „atgriezties pie dabas”. Tādējādi nostiprinājās praktiskā racionālisma prioritāte, kad bezgarīgais prāts vēlas atbrīvoties no kultūras formu varas, ietekmes, simbolikas. Špenglers citē Nīči: „Kultūra tiek iznīcināta dialektiski, kas nozīmē „nihilisma augšupeju””.

Par Rietumu kultūras kapitulāciju liecina Špenglera grāmatas liktenis. Ja XX gs. sākumā Špenglera grāmata bija neparastākā un skaļākā sensācija, tad XX gs. turpmākajos gados grāmata strauji norietēja reizē ar Rietumu kultūras norietu – Rietumu intelektuālo un fizisko norietēšanu. Interese par Špenglera grāmatu ir sporādiska un efemēra. Tātad nejauša, īslaicīga un ātri pārejoša. „Twitter” 140 zīmju laikmetā vispār nav iespējams sagaidīt tādu lasītprasmi, kāda bija Eiropā 1918.gadā un vēlāk. Masveidīgais lasītprasmes un lasītgribas kritums Rietumu inteliģencē arī pieder civilizācijas izpaušmēm.

Pirmkārt, grāmatas nosaukuma tulkojums ir divdomīgs. „*Untergang des Abendlandes*” ir jātulko nevis „Eiropas noriets” („*Закат Европы*”), bet gan „Vakara zemju noriets”. Tas netiek darīts. Nav īsti skaidrs, kas ir vakara zemes. Ne visi sapratīs, ka runa ir par Rietumeiropu. Špenglers tekstā nelieto vārdu „Rietumeiropa”. Viņš lieto vārdus „Rietumi”, „Eiropa”. Angļu valodā grāmatas nosaukums ir „*The Decline of the West*”.

Otrkārt, grāmatas popularitāte. Špenglera grāmata pati par sevi ir savdabīga liecība mūsdienu pagrimumam. Tagad tāda satura un apjoma grāmata nevarētu īsā laikā piedzīvot 32 papildizdevumus. Mūsdienās to vispār neviens nepirktu un nelasītu. Šodien ticēt tādai iespējai ir pašnāvniecisks optimisms. Civilizācijas izdevniecību, postmodernisma izdevniecību plānos neietilpst intelektuālā literatūra. Tagadnes Rietumu sociuma fizioloģiskās un garīgās pastāvēšanas instinktos neietilpst gudru grāmatu vajadzība. Vispār neeksistē fizioloģiskās un garīgās glābšanas instinkti „baltās” rases izmiršanas laikmetā.

Špengleram piemīt specifisks antropomorfisms – mentālais antropomorfisms. Cilvēku, tautu, kultūru, civilizāciju viņš vienmēr salīdzina ar dabas parādībām. Viņa risinājumos liela loma ir garīgumam, sirdsapziņai, antipragmatismam, metafizikai, morālei, konformisma neatzīšanai, mūsdienu terminoloģijā - starpdisciplinārajai pieejai, nihilismam, ideoloģijai, kosmiskajai

enerģijai. Ļoti lielu ietekmi ir atstājis Gēte, Niče. Špenglers pārņēma Ničes galvenās tēmas: eiropisko dekadenci, valdīšanas gribu, nihilisma pieaugumu.

Špenglera filosofiski kulturoloģiskajā pozīcijā centrālā vieta ir zinātniskās, sociālās, mākslinieciskās domas vienotības saskatīšanai katrā kultūras laikmetā. Viņa pārliecībā katrā kultūrā valda noteikts gars, kas aptver visus kultūras elementus. Rietumu kultūras pamatā ir „faustiskais gars”. Cilvēka garīgās dzīves avots ir „nomodā [angļu valodā - *Wakefulness*] esošā apziņa”. Šī apziņa spēj uztvert „instinktīvo patiesību, kuru verificē pati dzīve” (Karens Svasjans).

Špengleram vēsture ir fenomenoloģisks pārdzīvojums. Viņš nevis pēta, analizē vēsturi, bet gan pārdzīvo vēsturi. Vēsturē viņu interesē tikai apziņā tvertas izpausmes. Tā joprojām ir savdabīga pozīcija. Patiesībā racionāli un pozitīvistiski orientētā zinātne neatzīst tādu pozīciju, jo tā liecina par kaut kādu abstraktu ideālismu, fenomenoloģisku pieeju. Špenglers tiecās fiksēt garīgo uzstādījumu, kas vijas cauri visai kultūrai – arhitektūrai, tēlniecībai, glezniecībai, dramaturģijai, filosofijai, teoloģijai, mūzikai, matemātikai, dabas zinātnēm, fizikai, vēsturei. Špengleram „kultūra” ir sinonīms vārdiem „garīgs laikmets”.

Ļoti izplatīts ir viedoklis par antīkās kultūras turpināšanos eiropiskajā jeb Rietumu kultūrā, kas pastāv mūsdienās. Par Rietumu kultūras sākotni un pamatu uzskata antīko kultūru. Tāds viedoklis dominē izglītībā, sabiedrības masu apziņā. Filosofijā, zinātnē ir savādāk. Īpaši kultūras filosofijā. Ne visi Rietumu domātāji atzīst antīkās kultūras kontinuitāti Rietumu kultūrā. Viņi saskata divas dažādas kultūras, respektīvi, arī divas dažādas civilizācijas. Antīkā kultūra/civilizācija būtiski atšķirās no tās kultūras/civilizācijas, kas radās Eiropā pēc Romas impērijas sabrukuma.

Krasu atšķirību saskatīja Špenglers. Tas atspoguļojās viņa teorijā par faustisko kultūru (Rietumu) un apollonisko (antīko, īpaši seno grieķu) kultūru.

Lasot Špenglera grāmatu, apolloniskās kultūras portretu var izveidot no atsevišķu antīkās kultūras parādību raksturojuma. Apolloniskā dvēsele neieredzēja tālumu, bezgalību, nenoteiktību; matemātika bija bez telpas jēdziena, fizika bija bez spēka jēdziena, literatūra bija bez tēla iekšējās dzīves atveidojuma. Dievi ir konkretizēti: mājas dievi, lauku dievi, pilsētu dievi u.c. Antīkā māksla nepazīna tālumu, horizontu kā estētisko tēlu; zīmējumos nav kalni, mākoņi, horizonts; dominē melnā, dzeltenā, sarkanā, baltā krāsa; nav zilās un zaļās krāsas, bez kurām nevar atveidot dabu. Tēlniecība radīja tikai izolētus ķermeņus; sejās nav garīguma, garīgās bezgalības kā tas ir Ticianam, Rembrantam. Apolloniskā dvēsele pazīst tikai individualizētu (viena cilvēka) telpu, bet ne kolektīvu telpu; nepazīst likteņa tāli, laika tāli, telpas tāli. Mākslas darbos nav ēnas, zvaigznes; dominē mūžīga gaisma bez laika norādes; nav saprotams, vai ir rīts, diena, vakars, nakts. Apolloniskā kultūra ir kultūra bez dinamikas, vēstures, tieksmes pēc bezgalības; valda ķermeniskums, statiskums, kustības pabeigība.

Kā raksta Špenglers, antīkā pasaule neapzinājās savu miršanu. Tā ir būtiska atšķirība no mūsdienām, jo Rietumu pasaule apzinās savu bojāeju. Rietumu pasaule iet bojā apzinīgi, apzinoties (izbaudot) katru jauno pagrimuma pakāpi.

Antīkā kultūra/apolloniskā kultūra tāpat kā jebkura kultūra bija nolemta vientulībai. Kultūru likteņi vienādi, bet katras kultūras dvēsele ir specifiska. Tāda bija arī antīkā kultūra Špenglera koncepcijā.

Kad kultūra noriet civilizācijas stadijā (kaila tehnicisma kundzībā) šajā stadijā dzimst jauna kultūra, kurai nav nekādas intereses par veco kultūru. Tas attiecās arī uz mūsdienām. Postcilvēku postkultūrai nav nekādas intereses par cilvēku kultūru; pagātnes mantojuma atklāta un ciniskā noliegšana ir postmodernisma viena no galvenajām nostādnēm.

Faustiskā dvēsele nostiprinājās no X gadsimta reizē ar romāņu stilu. Špenglera ieskatā X gadsimts ir eiropiskās jeb Rietumu kultūras sākuma laiks.

Rietumu kultūra krasi atšķirās no antīkās kultūras – apolloniskās dvēseles. Rietumu kultūrā valda faustiskā dvēsele. Tajā galvenais ir tāluma ilgas un bezgalīgas telpas izjūta.

Šajā sakarā var uzdot ķecerīgu jautājumu: „Vai tāluma ilgas un bezgalīgas telpas izjūta nav „migrantu” mantojums Rietumu kultūrā?”. Nav noslēpums šodienas rietumeiropiešu etnoģenētiskais raibums, kas radās barbaru etnosu ieceļošanas rezultātā Romas impērijas

teritorijā. Rietumu kultūru/faustisko dvēseli būtiski nosacīja barbaru genofonds. Un, lūk, šajā genofondā, kas lielā mērā nāca no bezgalīgi plašām stepēm, varēja saglabāties tāluma ilgas un bezgalīgas telpas izjūta.

Bezgalīgas telpas apjūsmotāji bija Dekarts, Kants. Ja apolloniskais suverēno indivīdu kults radīja politeismu, tad faustiskais bezgalības kults radīja monoteismu. Faustiskums ir bezgalīga vientulība bezgalīgajā bezgalībā; monoteisma arhitektūras virziens gotika ir traukšanās uz bezgalību.

Faustiskais portrets vienmēr ir autoportrets. Tieksme pēc savas garīgās pasaules izpratnes Rietumu kultūrā XVIII gs. izvērtās dienasgrāmatu, vēstuļu, autobiogrāfiju, grēksūdžu modē. Kā zināms, XX gs. tas izvērtās apziņas plūsmas metodē Rietumu romānos, kurus atdarināja arī pie mums (A.Bels). Kontrasts ar mūsdienām (XXI gs. sākumu) ir milzīgs. Mūsdienīgais garīguma nihilisms smejas par vēstuļu, dienasgrāmatu žanriem. Apziņas plūsmas metodes izmantojums notiek eksaltētā, primitīvā un vulgārā veidā. Ne velti šodienas literatūrzinātnieki izsakās par literatūras nāvi.

Špenglera ieskatā faustiskā kultūra pagrima civilizācijā no XIX gadsimta. XX gs.sākumā, par ko varēja spriest 1936.gadā mirušais Špenglers, Rietumos jau valdīja civilizācija.

Civilizācijas domātāji jau bija Šopenhauers, Niče ar savu cīņu pret dabu, viņa intelektuālismu, dzimumdzīves mīlestību kā bioloģisko interešu objektu. Civilizācijā faustiskās dvēseles bezgalīgā trauksme, tāluma ilgas pārvērsās bioloģiskās evolūcijas kaislībās, sociālisma varas kārē, vairākuma gribā. Kanta intelektuālajā pasaulē vēl bija kosmiskums un metafizika. Ne velti Špenglers nedaudz atzina Kantu, cienot Gēti.

Civilizācijas ģenēzē kardināla loma bija ateismam. Ateisms faktiski ir civilizācijas pamats, dziļākā būtība. Ateisma rezultātā mirst mitoloģiskā apziņa, mirst mīts, izšķīst simboliskā māksla, metafizikas vietā stājas ētiskais racionālisms, practicisms, dzīves mehanizācija, darvinisms, sociālisms. Civilizācijā brīvība, gars, personība, daiļrade tiek pretstatīta pragmatiskai nepieciešamībai, rentablam izdevīgumam, objektu pasaulei, kurā valda ļaunums, alkātība, ciešanas, verdzība, naidis, nesaticība. Sociālisms kļūst sabiedriskā racionālisma galējā pakāpe. Civilizācija ciena pedantismu bez radošas dzīvības, gara atraisītības, dvēseles pulsācijas.

Civilizācijā izdomātais un aktīvi realizētais kapitālisms balstās uz racionālismu, kas nekalpo cilvēkiem, bet kalpo sistēmai un ekspluatācijai, galu galā XX gs. beigās sevi novedot līdz iracionālajam kapitālismam (skat. grām. „Iracionālā kapitālisma gramatika”).

Mūsdienu civilizācijas līmenī, iracionālā kapitālisma līmenī, sabrūk Rietumu kultūras lepnums – sabrūk privātīpašums. Sāk valdīt kredītu vara, viss pieder bankām; transnacionālo un citu korporāciju īpašnieki ir nomaskējušies akciju, īpašuma daļu tīklos un nav noskaidrojami.

Iracionālajā kapitālismā emocionālās faktūras centrā ir nauda, baudas, parvēniju lumpeniskie prieki. Ne tikai maģistrālās partijas, bet reāli visas partijas kalpo iracionālajam kapitālismam.

Iracionālais kapitālisms tēlo atsacīšanos no ideoloģijas. Patiesībā šī demonstratīvā atsacīšanās jau pati par sevi ir noteikta ideoloģija. Tai ir katastrofālas sekas, jo tā ir sociāli nevērtīga ideoloģija un neļauj izstrādāt un realizēt sociāli vērtīgu ideoloģiju. Nekas tā nebremzē sabiedrības attīstību kā labas ideoloģijas trūkums, apvienojot un mobilizējot cilvēkus.

Iracionālajā kapitālismā sabrūk arī tāds faustiskās kultūras/Rietumu kultūras komponents, principā – dzinējspēks, kā elite. Vēsturisko procesu moderators tradicionāli ir elite (plašāk – intelligence). Tagad tas tā vairs nav. Moderators kļūst nauda un baudas. Ja arī elite formulē konstruktīvus sociālos priekšlikumus, tad tos tūlīt noslāpē naudas un baudas fani (galvenokārt – postcilvēki).